

Hatıratın Tarihsel Değeri ve Nedret Gürcan'ın Hatıratında Dinar'a Dair Ayrıntılar*

DOI NO: 10.5578/jss.66961
Geliş Tarihi: 18.04.2017
Kabul Tarihi: 05.06.2018

Güngör GÖÇER**

Özet

Ferdin tarihinde en önemli ürünü olan hatırat geçmişin aydınlatılmasında vazgeçilemez değerde kaynaklardan birisidir. Hatırat önemlidir çünkü bireylerin duygularını ve belgelere yansımamış ayrıntıları anlatır. Hatıratı kaleme alan Nedret Gürcan, daha Cumhuriyetin ilk yıllarında Dinar'a kadı olarak atanan bir dedenin torunu olarak doğmuş bir Dinarlı'dır. Bu nedenle ailesinin Dinar'a geldikten sonra yaşadıklarını hatıratında ayrıntılı bir şekilde ve satırlara yansıdığı kadarıyla da çok da otosansür uygulamadan tüm çıplaklığı ile anlatmaya çalışmıştır. Biz bu çalışmamızda sosyal tarihçilik anlayışı çerçevesinde bir hatıratın hareketle Dinar'ın Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1990'lı yıllarına kadar ki sosyo-kültürel dokusuna dair kıyıda köşede kalmış ayrıntılarını ortaya koymaya çalışacağız. Zira Nedret Gürcan'ın anılarında anlattığı Dinar sosyal, ekonomik, kültürel ve sanatsal anlamda içinde bulunduğu coğrafyaya göre oldukça dikkate değer özelliklere sahip bir taşra kentidir.

Anahtar Kelimeler: Dinar, Nedret Gürcan, Hatırat.

The Historical Value of Recollection and the Details about Dinar in Nedret Gürcan's Recollections

Abstract

A person's most important production, recollections, is one of the indispensable resources to illuminate the past in person's life. The recollections are important because they tell about people's emotions and details not exist in document. Unlike to this one, which doesn't value recollection, there is another approach. Nedret GÜRCAN who wrote memoirs is from Dinar. His family had moved to Dinar by reason of his father assignment to Dinar in the first years of republic. He tried to tell his what he experienced in Dinar in deep details and without hiding anything and much self censor in his recollections. We try to present underrecognized details about the social cultural life of Dinar from the first years of republic to 1990's within the frame of percept of social historiography in this study.

Keywords: Dinar, Nedret Gürcan, Recollection.

* Bu çalışmamız 15-16 Mayıs 2014 Uluslararası Dinar ve Çevresi Tarih Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulan çalışmamızdan üretilmiştir.

** Dr., Fatih Orta Okulu, Dinar/Afyonkarahisar, gocer20@hotmail.com

Giriş

İçinde bulunduğumuz zaman diliminde makro tarih anlayışını merkeze alan yaklaşımlara alternatif bir şekilde mikro tarih araştırmalarını konu edinen tarihsel yaklaşım gittikçe daha fazla önem kazanmaktadır. Bu yaklaşım tarzının gelişmesinde özellikle disiplinlerarası ilişkilerin ve geçişkenliklerin artması yanında merkezin dışında da yaşayan bir toplumun varlığının keşfi doğrudan etkili bir husustur. İşte bu aşamada geçmiş dönemlerin başkentleri, ticaret, kültür, sanayi merkezleri dışında kalan merkeze uzak ve taşra olarak adlandırılan mekânların tarihlerinin araştırılması da bizce mikro tarih olarak adlandırabileceğimiz bir tarih anlayışının geliştiğini gösteren en dikkate değer örneklerden birisidir.

Dinar ve çevresi de Anadolu uygarlığının gelişim aşamalarında önemli gelişmelere tanıklık etmiş zengin bir tarihî geçmişe sahip yerleşim merkezlerinden birisidir. (Koçak Ö. 2018) Şehir tarihçiliği çalışmalarının en önemli sıkıntılarında birisi yapılacak araştırmaların kaynak sorunu ile karşı karşıya olmasıdır. Bu hususta Osmanlı dönemi ile ilgili olarak yapılacak bir araştırmada ya Şer'iyye Sicilleri olarak adlandırılan mahkeme kayıtları ya da daha yakın dönemler için vilayet salnameleri en sık başvurulan kaynaklar arasında yer almaktadır. Ancak bu kaynakların dışında bir şehir tarihi araştırmasında başvurulması gereken en önemli kaynaklardan birisi şehrin içinden birisinin yaşadıklarını kendi gözüyle aktardığı hatıratıdır. Her ne kadar hatırat kendi içlerinde bazı sıkıntıları barındırsalar da bir şehrin tarihinin aydınlatılmasında göz ardı edilemeyecek kadar ehemmiyetli bir konuma sahiptirler. Biz de bu anlayışla Dinar'ın tarihini Dinar'a dışarıdan gelmiş ama zamanla Dinar'ı memleketi bilmiş ve şehirle özdeşleşmiş Artvinli bir aileyi temsilen hatıralarını kaleme alan Nedret Gürcan'ın gözüyle şehrin ayrıntılarını ortaya koymaya çalışacağız.

1. Hatırat

Hatırat yaşanmış olayların anlatıldığı otobiyografik eserlerin ortak adıdır. Bu eserlerde kişiyi hatıralarını yazmaya yönelten en önemli sebep insanların yaşadıklarını başkaları ile paylaşarak geleceğe kendi adına bir iz bırakma duygusu ve kendi bireysel tarihi ile hesaplaşma isteğidir. Batı edebiyatlarında XVI. yüzyılda özel bir tür hâlinde ilk örnekleri görülen hatırat doğu milletlerinde genellikle tarih, seyahat, tezkire, menâkıb gibi daha yaygın türlerde yazılmış eserlerin içinde yer almaktaydı. Zamanla ayrı bir tür olarak kabul görmeye başlayan hatırat türüne ait yazı ve kitaplar Osmanlı Devleti'nde 1870'ten sonra nispeten çoğalmaya başlamıştır. (Okay, 1997:

445)¹ Bu nedenle özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmelerin anlaşılmasında bu dönemi ihtiva eden hatıraların vereceği zengin malzeme önemli bir kaynaktır. Çünkü hatırat belgelere yansımayan veya yansıtılmayan kıyıda köşede kalmış yaşamışlıkların hatıratı yazan kişi tarafından umuma açılması boyutu ile özel bir yere de sahiptir. Tarihi, geçmişte yaşamış insanların faaliyetlerini inceleyen bir bilim olarak tanımlarsak bu noktada hatıratın değeri daha iyi anlaşılacaktır. Çünkü “ferdin tarihinde” ferdin en önemli ürünü olan hatırat vazgeçilmez bir değere sahiptir. Bu eserlerde belgelere yansımayan gündelik yaşamın arasına sıkışmış sosyal, ekonomik ve siyasal konular başta olmak üzere birçok bakir bilgi yer almaktadır. Bu gözle bakıldığında “hatıralar, kafileden ayrılıp güzergâh dışındaki ara sokakları, arka sokakları merak edenler için bulunmaz bir nimettir. Yalanlarla, yanlışlarla, kandırmacalarla oynaştırır insanı kışkırtıcıdır, iddiacıdır, çok kolay ihanet eder bu yüzden.” (Cündioğlu, 2008: 21)

19. yüzyılda Osmanlı toplumunda da artmaya başlayan hatırat yazma faaliyeti özellikle II. Meşrutiyetle birlikte başlayan siyasallaşma sürecinin de etkisiyle daha da yaygınlaşan bir yazım faaliyeti hâline gelmiştir. Bu dönemde başta ittihatçılar olmak üzere eli kalem tutan ve bu döneme şahitlik eden birçok Osmanlı aydını hatırat yazarak tarihe dair düşükleri notları geleceğe aktarmaya çalışmışlardır. Bu nedenle yakınçağ Osmanlı tarihi ve Cumhuriyet dönem ile ilgili çalışmalarda hatırat önemli bir yere sahiptir.

1.1. *Hatırat Kitaplarına Ne Kadar Güvenilebilir?*

Hatıratla ilgili olarak Ali Birinci şunları söylemektedir: “Çok dikkate değer bir gerçek de resmi vesikaların ve kaynakların devletin sesi, hatıratın ise vatandaşın sesi veya tepkisi olarak görülebileceğidir. Bir bakıma idare edenlerin ve idare edilenlerin sesinden bahsetmek mümkündür ve tarihi gerçek bu ikili koronun sesinden teşekkül edecektir. Hiç şüphesiz bu iki sesin birbirinin yerini alması da gerekmemektedir. Her iki türden kaynağın, tarih usulünün kaidelerine göre terkibinden tarihin gerçeği ortaya çıkacaktır.”

¹Okay'a gör bu türün 19. Yüzyıl Osmanlı toplumundaki ilk örnekleri şunlardır: Ziya Paşa'nın Defter-i A'mâl'i, Muallim Naci'nin Medrese Hâtıraları çocukluk ve gençlik hâtıralarını ihtiva eden türün ilk örneklerindendir. Cevdet Paşa'nın Tezâkir ve Ma'rûzât adıyla yayımlanan evrakı ise kendisi de bir vak'anüvis olan müellifinin Tanzimat dönemine ait siyasî hadiselerini müşahede ve yorumlarıyla beraber veren ilk siyasî hatırat örneğidir. Ebüzziyâ Mehmed Tevfik'in Yeni Osmanlılar Târîhi de Abdülaziz devrinin ortalarından başlayarak 1876'ya kadar devam eden siyasî hadiselerin, özellikle Yeni Osmanlılar'ın karıştığı olayların anlatıldığı önemli bir hatıratır. (Okay, 1997: 445)

(Birinci, 2012: 38) Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken bir husus hatıraların bir tarih araştırmasında oldukça önemli bir yere sahip olmasına rağmen bir hatırat ne kadar güvenilir bir kaynaktır? Çünkü sonuçta hatıralar onu yazan kişinin bakış açısını, öfkelerini, kıskançlıklarını veya siyasi tercihlerini yansıtmaktadır. Bu nedenle hatırat sahibinin “şahit oldukları olaylar hakkındaki yorumlarının subjektifliği olayları saptırma, kendini savunma gibi eksikliklerle malul olacağı ve bu yüzden de kaynak olarak çok dikkatli kullanılmalrı, hatta aynı türün diğer karşı kaynak ve beyanlarıyla kontrol edilmeleri gerektiği” (Kara, 1998: 66) sık sık dile getirilmektedir. Bu noktada aynı türden diğer kaynakların yanında devletin sesi olan belgeler² vatandaşın sesi olan hatıralara karşılıklı olarak bakmak da yapılacak araştırmanın güvenilirliği adına oldukça faydalı olacaktır.

Yukarıda zikrettiğimiz hususların dışında hatıraların tarihsel olarak güvenilirliği tek başına yeterli bir malzeme olarak değerlendirmek hatalı bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada hatıra olarak elimize geçen belgenin ne zaman yazıldığı yani sıcağı sıcağına mı, yoksa aradan bir süre geçtikten sonra mı yazıldığı önemli konulardan birisidir. Çünkü sıcağı sıcağına yazılan hatıralarda duyguların etkili olması daha muhtemelken aradan belli bir süre geçtikten sonra yazılan hatıralarda da zihinsel yanılgıların ve yanlışlıkların etkili olabileceği dikkate alınmalıdır. Hatıratın yazılma zamanı gibi yayınlanma zamanı da önemlidir. (Koçak, 2012: 23-24) Örneğin bu noktada II. Abdülhamid'in Beylerbeyi Sarayında hapis hayatı yaşadığı bir dönemde hatıralarını yazarak yayınlayan Said Paşa ve Kamil Paşa'nın anlattıklarının tarihî olaylara sadık olmadığı ile ilgili olarak II. Abdülhamid sık sık itirazlarını dile getirmiş ancak hapis hayatı yaşamaması nedeni ile bu itirazlar sadece Dr. Atıf Hüseyin Bey'in kaydettiği hatıralarda ancak yer bulabilmiştir.³ Bu durumda açıkça göstermektedir ki, yazılan her hatıratta hatıra yazarının aktardıklarına olumlu veya olumsuz da olsa itirazi hususlar ortaya çıkacaktır. Bu nedenle eldeki hatırate eleştirel bir bakış ile bakmak ve eldeki metinde ismi geçen kişilere bir cevap hakkı vermek (varsa

² Belge kavramının tarihçi için ifade ettiği anlam konusunda Cemil Koçak “Belge denildiğinde yalnızca devlete ait kâğıtları anlayanları bir yana bırakacak olursak aslında belge, çok daha geniş bir alanı kapsar. Bütün kurumsal dokümanlar belgedir. Kişisel evraklar belgedir. Mektuplar, kartpostallar belgedir. Karalama notları, basit kişisel notlar ve dokümanlar, kişisel ajandalar belgedir.” diyerek yalnızca devlet tarafından düzenlenmiş dokümanlara belge nazarı ile bakan ve diğer dokümanları bu kategoriye sokmayan belge fetişistliğine karşı çıkıyor. Ayrıca devletin düzenlediği belgenin de salt doğru addedilmesi anlayışını da sorgulayan Koçak devletleri idare edenlerin ideoloji tercihleri ve bakış açıları, konjonktürel durumları ve kişisel çıkarları gibi nedenlerle belgelerde istenmeyen şeyleri yansıtmayabileceklerini de ifade ederek bu konuda araştırmacıların dikkatini çekmektedir. (Koçak, 2012: 14-15)

³ Bu konuda bkz. Atıf Hüseyin Bey (2011).

hatıraları veya başka belgelerle) daha doğru bir değerlendirmenin kapısını açacaktır.

Bu kapsamda diğer önemli bir hususta hatıra olarak elimize geçen metnin gerçekten kendisine izafe edilen kişi tarafından yazılıp yazılmadığıdır.⁴ Bu konu özellikle Abdülhamid'in "Hatıra Defteri" olarak uzun yıllardır tezgâhlarda arz-ı endam eden metin dikkate alınarak düşünüldüğünde daha özel bir anlam ifade etmektedir. A. Birinci'de bu konuda "Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri Meselesi" (Birinci, 2012: 265-285) adlı bir makale yazarak bu hatıra etrafında yaşanan tartışmaları ve hatıratın güvenilirliğinin tarihsel açıdan taşıdığı önemi ortaya koymuştur. Bu mesele de açıkça göstermiştir ki, eldeki metnin orijinalliğinin tespiti bazen yoğun bir çabayı beraberinde getirerek mümkün olmaktadır. Ancak bu eserin hâlâ daha kitapçı vitrinlerinde okuyucu beklemesi de bu işin başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Bu konudaki meşhur örneklerden biriside I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nde Amerika büyükelçisi olarak görev yapan Henry Morgenthau'nun kaleme aldığı "Ambassador Morgenthau's Story" adlı hatıratır. Bu hatıratın gerçeklerden ziyade siyasal yaklaşımlarla uydurulmuş bir metin olduğu eserin yayınlanmasından çok sonra Heath W. Lowry tarafından yayınlanan "Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsünün Perde Arkası" (Lowry, 1991) adlı çalışmada ortaya koyulmuştur. Bu iki örnek özellikle hatırat olarak yazılan eserin gerçekten o kişinin hatıratı mı, yoksa değil mi sorusunun önemini bir kat daha attırmaktadır.

1.2. *Hatıratın Ehemmiyeti veya Ehemmiyetsizliği*

Hatırat içinde bulunduğumuz zaman diliminde dikkate değer bir önem kazansa da aslında genel okuyucu kitlesi adına böyle eserlerin okunması çoğu zaman sıkıcı bulunmaktadır. Çünkü okuyanın tanımadığı bilmediği birçok

⁴ "Hemen uyarayım: Bâzı anılar yoktan vâ edilmiş olabilirler. Türkçesi: uydurulmuş olabilirler... Hiç anılarını yazmayan bir beyefendinin, hanımefendinin, komutanın, politikacının anılarını okumak, ancak böyle mümkün olabilir. Hayal gücü zengin olanların kaleminden çıkan bu türden metinler, aradan zaman geçtikçe kalıcı ve gerçek bir niteliğe de bürünebilirler. Dolayısıyla, ilk yapılması gereken, anıların sahil olup olmadığını, gerçekten de yazarı tarafından kaleme alınmış olup olmadığını saptamaktır. Sahte anıları dikkatle ayıklamak sanıldığından daha zor olabilir. Sahteliğini keşfetmek de ayrı bir dikkat ve uzmanlık ister. Neyse ki ülkemizde bu türden yayınlar, ekonomik olmadığından, ancak siyasal amaçlarla sahte anı üretimi söz konusu olabilir. Sahte anı üretmek için tek alan, gerçekten de çok bilinen, tanınmış bir şahsiyetin ismini kullanmaktır. Yine de bu alanda yol kat edildiğini söyleyebiliriz. Araştırmacıların anıların gerçekliğini sorgulamaları ilk anda çok önemlidir. Herhâlde bu konuda ilk akla gelen örnek, II. Abdülhamid'in anılarıdır. Her baskısında daha da uzayan anılar, yadırgatıcı olduğu kadar, uyarıcı da olmalıdır!" (Koçak, 2012: 25)

isim ve ayrıntının gereksiz bilgi birikimi olarak algılanması okuyan açısından bu sürecin sıkıcılığının en önemli nedenini oluşturmaktadır. Bu genel bakış açısının dışında tarihsel çalışmalar yapan akademisyen, araştırmacı ve fikir adamları açısından ise hatıratın ehemmiyeti ise çok da net değildir.

Hatırat hakkında olumsuz düşünenlerin en başında Türk düşün dünyasında önemli izler bırakan Kemal Tahir'i saymak gerekmektedir. K. Tahir siyasi hatıralar için "belgesel roman" tabirini kullanmaktadır. "Belgeseldirler, çünkü başlarından geçen tarihsel olayları anlatırlar. Romandırılar, çünkü yüzlerine gözlerine bulaştırdıkları gerçekleri saklamaya çabalarlar." (Cündioğlu, 2008: 26-27) diyerek hatıra sahibinin aslında olayları tamamen aslına uygun aktarmadıklarını ortaya koyarak bu türe ait eserleri önemsemediğini hatta küçümsediğini de göstermiştir. Bu yaklaşıma karşılık günümüzde hatırate verilen önem giderek artmaktadır. Bu konuda birçok farklı yayınevinin hatıra kitapları dizisi hazırlaması önemli bir kanıttır. Bu çerçevede hatırate oldukça fazla önem veren günümüz tarihçilerinden birisi A. Birinci'dir. A. Birinci hatırat konusunda "en kötü veya değersiz hatırat yazılmayan hatıratır" (Birinci, 2012: 39) diyerek yazılı hâle gelen hatıratın mutlaka dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

1.3. *Hatıratlardaki Ayrıntılar*

Hatıratı önemli kılan en önemli husus yaşanan olaylara ait genel bilgilerin dışında kalan ayrıntıları aktarmasıdır. Bu konudaki örneklerden bazıları şunlardır: Falih Rıfki Atay'ın "Zeytindağı"nı okuduğumuzda Süveyş Kanal Harekâtı'nın aslında hiç de sanıldığı ve anlatıldığı gibi Mısır'ı alıp İngilizlerin sömürgeleri ile bağlantısını kesmek olmadığını veya Cihan Harbi'ne girmemizin nedeninin aslında "aylık vermek" şeklinde özetlenebilecek bir nedene dayandığını öğreniriz. Ya da Ayşe Osmanoğlu'nun "Babam Sultan Abdülhamid" adlı hatıratını okuduğumuzda bir padişah ve müşfik bir baba olarak Abdülhamid'in bilinmeyen yönlerini öğreniriz. Ziya Şakir'in "Meçhul Asker" adlı hatıralarını okuduğumuzda ise Balkan Harbi sırasında Osmanlı ordusunun içinde yuvarlandığı fırkacılık hastalığını ve nasıl yenildiğinden çok nasıl bu kadar dayanabildiğini sorusunun sorulması gerektiğini okuruz. Leyla Açıba'nın Harem Hatıraları'nı okuduğumuzda ise Veliahd Yusuf İzzeddin Efendi'nin ölümü ile ilgili şüpheleri, Mütareke Dönemi'nin padişahı Vahdettin'in olaylara yaklaşımını genel kabul gören yaklaşımların dışında farklı bir tarzda görürüz.

İşte bu basit ve bilinen örnekler bir hatıratta neler olabileceğinin sadece sıradan birkaç örneği. Bu örnekleri çoğaltmak çok da zor değil ve bu örneklerde gösteriyor ki hatırat tanıkların tarihe düştükleri birer nottur. Bu notların değeri yazan kişinin değeri, kişiliği, feraseti ve muhakeme gücü ile

de doğrudan ilintilidir. Bu nedenle de hatıralar resmî belgelerin soğuk ve sıkıcı tonuna karşı sıcak ve canlı bir tarih vesikasıdır. İşte yukarıda açıkladığımız nedenlerden dolayı N. Gürcan'ın Dinar'da yaşadıkları ile ilgili olarak kaleme aldığı hatırat hem şehrin tarihinin anlaşılmasında hem de şehrin içinden birisine göre şehrin serencamının ortaya koyulması bakımından önemlidir ve tarihi bir malzeme olarak dikkate değerdir diye düşünmekteyiz.

2. Nedret Gürcan

Nedret Gürcan⁵ 26 Haziran 1937 yılında Dinar'da Karadeniz kökenli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. İlkokulu Dinar'da tamamladıktan sonra ailesi onu da abisi gibi Galatasaray Lisesi'ne göndermek istemiş ancak bu istek gerçekleşmeyince de İzmir'de özel bir okulda orta öğrenime başlamıştır. İzmir'de devam eden öğrenimini kendi ifadesi ile “ortaokuldan ileri götürememiştir”. Bunun nedeni ise o dönemde yaşadığı çeşitli sağlık problemleridir. (Gürcan, 2003: 89-94) Öğrenim hayatı sona ermesi nedeniyle ticarete yönelerek ailesinin Dinar'da un ve irmik fabrikası işine girerek ticarete yönelmiştir. Bu dönemler onun edebiyata karşı olan ilgisinin devam etmesine ve kendi kendini yetiştirerek edebî alanda ilerlemesine zemin hazırlamıştır.

Ticaretle uğraştığı yıllar içerisinde tek partili dönemin sonunda yani 1950'li yıllarda bazı tesadüflerin etkisi ile siyasete ilgi duymuş ve CHP'nin ilçe başkanlığını üzerine alarak yaklaşık 20 yıl bu görevi ifa etmiş aynı zamanda belediye meclis üyeliği ve belediye başkan yardımcılığı görevlerinde de bulunmuştur. Siyasal yaşamının yanında edebiyatla da meşgul olmuş şiir türünde eserler kaleme almıştır. Bu eserleri şunlardır: Yaşadıkça Aşk, Festival, İki Beyaz Çizgi, Bulut İndi, Tutkun ve Kırgın, Beş Çay, İzmir'de Üç Gün ve Bir Gece.⁶

Dinar ile ilgili birçok ayrıntıya bizzat şahit olmuş hem Osmanlı hem de Cumhuriyet dönemini yaşamış bir ailenin ferdi olan N. Gürcan, yıllarca yaşadıkları kent ile ilgili anılarını kaleme alma nedenini şöyle açıklamıştır: “Bir kentin yaşamındaki önemli olay ve kişileri yazıp, geleceğe bırakacak bir kalem yoksa o kentin kalbi de yok demektir, yaşamaz! Ve kentler, göçüp gidenlerin bıraktıkları anılarıyla yaşamlarını sürdüreceklerdir.” (Gürcan, Hoşçakal Dinar, 2008: 13) Bu nedene bir de Fakir Baykurt'un ve Tarık Dursun K.'nin anılarını yazması için yaptıkları uyarıları da eklemek gerekmektedir.

⁵ Nedret Gürcan hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Döndü Bulut (2005).

⁶ N. Gürcan'ın eserleriyle ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Şengül, Döndü Bulut, Nedret Gürcan Bibliyografyası, <http://www.aku.edu.tr/aku/Dosyayonetimi/sosyalbilens/dergi/VII/dbulut.pdf>.

Bu yönlendirmelerinde etkisiyle Cumhuriyet, Milliyet gibi gazetelerde bazı anılarını yayımlamıştır. Ancak derli toplu bir şekilde anılarını kitaplaştırmak bu çabaları tamamlayan en önemli nokta olmuştur. N. Gürcan anılarını üç kitapta bir araya getirmiştir. Bu kitaplar şunlardır: Benim Sevgili Taşram (2003), Yaşanmış Taşra Öyküleri (2005) ve Hoşça Kal Dinar (2008).

N. Gürcan 1946 sonrası çok partili demokratik yılların merkezin dışında nasıl etkilere sahip olduğunu ve sosyo-ekonomik durumu, Türk edebiyat dünyası üzerinde bir taşra kentinin etkilerini, kentin içinden birisi olarak kaleme almıştır. Bu çaba önemlidir ve dikkate değerdir. Zira Dinar gibi küçük yerleşmelerde geçmişe dair hatırat elde etmek çok güçtür eğer şanslı isek sadece bölgeye ilgi duyan önemli kişilerin hatıratında birkaç sayfa bilgi bulmamız bile büyük bir bahtıyarlıktır. İşte bu nedenle N. Gürcan'ın hatıraları Dinar'ın yakın geçmişinin unutulmuş ayrıntılarının hatırlanması adına en derli toplu çalışmadır.

2.1. *Dinar'da Toplumsal Mozaik*

Dinar çeşitli nedenlerden dolayı birbirinden farklı etnik ve kültürel kökenden insana ev sahipliği yapan bir şehirdir. Bu zengin çeşitlilik N. Gürcan'a "Mozaik Dinar" (Gürcan, 2008: 48) gibi bir başlığın kullanılması için en önemli nedeni oluşturmaktadır. N. Gürcan, Dinar'da yerleşik halkın dışında Çerkez ailelerin, Dinar'a devlet tarafından iskân edilen Kürt vatandaşların ve Dinar'a iskân edilen Bulgar göçmenlerinin varlığından bahsetmekte ayrıca bunların dışında Isparta, Afyon, Burdur ve Antalya gibi şehirlerden gelerek buraya yerleşen birçok ailenin varlığından da söz etmektedir.

Dinar nüfusunun mozaik bir yapıya sahip olmasına rağmen şehrin yerli halkının sonradan bu şehre yerleşenlere karşı yaklaşımının ilk dönemlerde çok da iyi olmadığını düşünen N. Gürcan bu düşüncesini şöyle aktarmaktadır: "kendisini Dinar'ın tapulu sahibi sanan, üstünlük kuruntusuyla yaşayan, ırkçı düşüncenin ne olduğunu bile bilmeyen, başka kentlerden gelerek yerleşenleri, iş tutanları içlerine sindiremeyen, yaşam tarzının kendilerinden farklı olduğunu gördükçe kıskançlıkları moraran bazılarınca ailemize "Pis Lazlar" denilmiş." demektedir. (Gürcan, 2008: 29) Bu bakış açısı onu o kadar etkilemiştir ki, "Karadeniz'den aç geldiler burada adam oldular" (Gürcan, 2008: 47) düşüncesine karşı ailesinin Artvin'de sahip olduğu varlığı ortaya koymaya ve bu düşüncenin ne kadar yanlış olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. (Pulur, 2004)⁷ N. Gürcan'a göre bu davranışı

⁷ Gürcan, ailesine karşı "Lömlömcüler" adını verdiği bazı Dinar'ın yerlilerinin hor görücü tavırlarının benzerini edebiyat dünyasında da taşradan gelen bir edebiyatçı

sergileyen bazı kişilerin asıl derdi şu idi: “Yabancılık saplantısı aslında bir bahaneydi; sorun yapamadıklarını yapanları dışlamak, horlamak, onlara zarar vermektir.” (Gürcan, 2003: 491)

N. Gürcan Dinar’ın demografik yapısını ortaya koyarken 1920’li yıllarda şehre zorunlu olarak göç ettirilen Kürt nüfusun⁸ yaşadığı sıkıntıları yokluk ve kimsesizlik bağlamında ortaya koyarak bu insanlardan bazılarının çok çalışarak Dinar’ın varlıklı aileleri arasına girdiğini de ayrıca belirtmektedir. Bu noktada N. Gürcan, Kürtlerin Dinar’daki varlıklarını en iyi anlatan örneklerden birisi olarak Gani Çınar’ın hikâyesini kabul etmektedir. Gani Çınar, Dinar’a gelen Kürt ailelerden birisinin çocuğu olup N. Gürcan ile aynı okulda okumakta fakat kimse ile arkadaşlık etmeyip içine kapanık yoksul bir yaşam sürmektedir. İlerleyen yıllarda okuyamayan ve bu nedenle de Dinar’da garsonluk gibi basit işlerde çalışan G. Çınar ilçenin İşçi partisi başkanlığını üzerine alır. Bu dönemde Dinar’a gelen İçişleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata için verilen yemeğe tüm parti başkanları ile birlikte G. Çınar da davet edilir. Çekilen kurada partilerin ilçe başkanlarının yemekteki oturacakları yerler belirlenir ve G. Çınar’a bakanın yanı sıra denk gelir. Yemek vakti herkes gelir ama bakanın yanındaki sandalyenin sahibi hâlâ gelmeyince bakan N. Gürcan’ı yanına oturmaya için çağırır ama N. Gürcan arkadaşın işi bitsin gelecek der ve az sonra yemek servisini tamamlayan G. Çınar bakanın yanındaki yerini alır. N. Gürcan hiç unutmadığı bu anısı ile Dinar’a dışarıdan gelen, doğru dürüst okuma yazma bilmeyen bir gencin kendi çabasıyla nasıl bir gelişme kaydettiğini gözler önüne sermektedir. (Gürcan, 2005: 241-246) Bu örnek bağlamında yaşanan kültürel değişim ve toplumsal barış adına

olarak yaşamıştır. Bu konuda Hasan Pulur, Milliyet gazetesinde yazdığı “Benim Sevgili Taşram (x)” başlıklı makalesinde Sait Faik, Orhan Kemal ve Metin Eoğlu’nun bulunduğu bir ortama girdiğinde sadece Orhan Kemal’in N. Gürcan ile tokalaştığını ama diğerlerinin onunla alay ettiklerini aktarmaktadır. Ayrıca aynı makalede N. Gürcan’ın Cahit İrgat ile olan kavgasının da yine bir hor görme olayı nedeni ile yaşandığını ortaya koymaktadır. (Pulur, 2004)

⁸ N. Gürcan’ın 1920’li yıllarda doğudan sürgün edilerek Dinar’a yerleştirilen ailelerin “Kürt” oldukları yolundaki, değerlendirmeye karşılık doğudan göç eden bir aileye mensup İrfan Bedirhan adlı Dinar’da yaşayan bir öğretmen ise asıllarının Arap olduğunu ancak önceki dönemlerde doğudan gelen herkese “Kürt” denilmek gibi genel bir kabulün olduğunu bu nedenle de kendilerine Kürtler denildiğini ifade etmektedir. Bu noktada ailesinden hâlâ daha birçok kişinin Arapça konuşmasını da iddialarının doğruluğu adına ortaya koymaktadır. İ. Bedirhan ayrıca yaşadıkları yerden göç ettirilme hadiselerinin de köylerindeki bir kıza âşık olan evli bir kaymakamın bu kıza almak için köyü rahatsız etmesi sonucu kızın ailesi tarafından öldürülmesi üzerine bölgedeki komutanın olayı bir isyan şeklinde Ankara’ya bildirmesini ve sonrasında da zorunlu göçün yaşandığını ortaya koymaktadır.

Dinar'da yaşanan bu olayların ayrıca dikkate değer bir boyutunun olduğu da unutulmamalıdır.

2.2. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Dinar'da Artvinli Bir Kadı'nın Hâkimliğe Evrilmesi

N. Gürcan'ın dedesi 1877 yılında Arhavi'de dünyaya gelmiş Hafız Ali Niyazi Gürcan'dır. Ali Niyazi Efendi, Arhavi'nin Hacılar mahallesinde sakin Mütevellioğulları ailesindedir. (Gürcan, 2008: 19) Genç yaşında baba ocağından ayrılan Ali Niyazi Efendi İstanbul'da çeşitli zorluklara rağmen iyi bir eğitim alarak Mekteb-i Kuzat'ı bitirerek ilk görevine Rize'nin Pazar ilçesine kadı olarak atanmıştır. Arhavi'nin 1916'da Ruslar tarafından işgali bölgede işgalcilere karşı direnişi başlatmış ama bu süreç 1917 Bolşevik devrimi sonrasında Rusya'nın bölgeden çekilmesi ile son bulmuştur. Ali Niyazi Efendi, 1917 yılında Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nın dağdağalı zamanı ile meşgulken Afyonkarahisar'a bağlı Dinar'a kadı olarak atanmıştır. Üç kişilik aile, eşyalarıyla birlikte yaylı arabalarla yapılan günlerce yolculuk sonrasında Dinar'a ulaşmışlardır. (Gürcan, 2008: 20-21)⁹ Osmanlı Devleti'nin savaşla meşgul olduğu böyle bir dönemde Anadolu'nun en ücra köşesinden yine Anadolu'nun bir başka köşesine kadı tayinini yapması savaşa rağmen devlet olmanın gereği ve bilinci ile hareket etmeye devam etmekte olduğunu göstermesi adına oldukça manidar bir husustur.

N. Gürcan, dedesinin Dinar'da kadılık görevini ifa ederken adaletten ayrılmayan yargılamaları nedeni ile Dinar halkının sevgisini kazandığını ve hatta bu sevginin bir türkünün dizelerine de yansıdığını ifade ederek türkünün dizelerini şöyle aktarmaktadır:

“Uzat ellerini kınalar vurayım

Tatlı dillerine kurban olayım

Yine de geldi mahkemenin günleri günleri

Çil Kadı'ya ne cüvaplar vermeli...” (Gürcan, 2008: 41)¹⁰

⁹ Yolculuk sırasında Hafız Ali Niyazi'nin dilinde şu dörtlük hiç düşmemiş: “Arhavi'den çıktık yola, Denizi alarak arkamıza, altımızda yaylı araba, Gidiyoruz Dinar meçhulüne.” (Gürcan, 2008: 20-21)

¹⁰ N. Gürcan dedesinin yüzünün çilli olması nedeni ile halk arasında “çil kadı” olarak anıldığını ifade etmektedir. (Gürcan, 2008: 41)

Kadı Ali Niyazi Efendi, Cumhuriyet'in ilanına kadar Dinar'da kadılık görevini tek başına ifa etmiş ve Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulan Cumhuriyet Mahkemeleri'nin kurulması sonrasında da kadılıktan hâkimliğe geçerek farklı kaynaklardan beslenen hukuk sistemleri içinde adalet dağıtmaya çalışmıştır. (Atalar, 1980: 309)¹¹ Böylece bir dönem önce şer'i usuller ve kaidelerle davalarını sonuçlandıran Ali Niyazi Efendi artık yeni kurulan Cumhuriyet'in Avrupa temelli kanunlarına göre davalarını görmeye başlamıştır. Bunun pratikte ne kadar mümkün olduğunu N. Gürcan'ın anılarına bakarak tespit etmemiz mümkün değildir. Bu durumun sosyolojik olarak içerisinde birçok çatışmayı beraberinde getirdiğini ve pratikte çokta kolay olmadığını düşünmekteyiz. Ali Niyazi Efendi, Dinar'daki hâkimlik görevini Gürün Savcılığı görevine atanması nedeniyle istifa ederek noktalamış ve bundan sonra ölünceye kadar Dinar'da avukatlık yapmıştır. (Gürcan, 2008: 41)

2.3. *Dinar'da Salgın Hastalıklar*

N. Gürcan anılarında Dinar'da 1950 ve hatta 1960'lı yıllara kadar en sık görülen hastalıklardan birisinin sıtma diğeri de verem olduğunu ifade etmektedir. Bu iki hastalık ve bu hastalıkların yaygın olduğu tarihler dikkate alındığında aslında Anadolu'nun diğer yerlerinde olduğu gibi Dinar'da da sosyo-ekonomik seviyenin çok da iyi olmadığını anlaşıyor. Bu dönemde Dinar'da sıtma ile mücadele eden "Sıtma Savaş İstasyonu" adıyla faaliyet gösteren bir kurumun bulunduğunu ifade eden N. Gürcan, veremin "1950 hatta 1960'lara kadar süren, pek çok ölüme neden olan, adı üstünde "ince hastalık" olduğunu belirterek "Nice gözyaşı anne babaların yanaklarını suladı o yıllarda demektedir." (Gürcan, 2008: 31) Sıtma hastalığının (Tekin, 2009: 21)¹² Dinar'da yaygın olması ile ilgili olarak da etrafın "bataklıklarla çevrili" (Gürcan, 2008: 30) olmasını gösteren N. Gürcan diğer taraftan da bölgenin ne kadar sulak bir araziye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

N. Gürcan'a göre verem devrin en tehlikeli hastalığı olduğu gibi nerede ise Dinar'da çalmadık kapı bırakmamıştır. Zira N. Gürcan'ın halası Vasfiye Hanım da "aynı aynanın kırılan parçalarındandır. Daha kimler yoktur ki, komşularının kızı Edibe abla, Rıfat abi... (Gürcan, 2008: 32)

¹¹ 8 Nisan 1924'te Şer'iyye Mahkemelerinin kaldırılmasında sonra Kadıların görevi sona ermiş ve yerlerini hâkimler almıştır (Münir Atalar, 1980: 309).

¹² Sıtma hastalığı 1900'lü yılların başından 1960'lı yıllara kadar sadece Dinar'ın değil çevrede yer alan Sandıklı dâhil birçok köy, kasaba ve ilçenin ortak sorunları arasında yer almaktaydı. Bu konuda Cemal Kutay, M. Akif Ersoy'u anlattığı eserinde bu gerçeği ortaya koymaktadır. (Tekin, 2009: 21)

N. Gürcan anılarında sağlıkla ilgili konuları anlatırken annesinin sırtında çıkan bir çıbanı tedavi eden doktordan da bahsetmektedir. N. Gürcan'ın "acem doktor" dediği kişi ve onun aynı zamanda karısı ve asistanı olan Rum Eleni'nin birçok doktorun yapamayacaklarını söylediği ameliyatı yaparak annesini tedavi etmiştir. N. Gürcan bu doktorun Dinar'dan gidişini ise Dinar için bir kayıp olarak kabul etmekte ve anlattıkları ile de küçük bir taşra kentinde farklı olmanın beraberinde nasıl sorunlar getirebildiğini dolaylı da olsa ortaya koymaktadır. (Gürcan, 2008: 263-264) (Gürcan, 2003: 32-37)

2.4. Varlık Vergisinin Uygulanması

Varlık vergisi II. Dünya Savaşı yıllarında 11 Kasım 1942 günü TBMM'de görüşülerek kabul edilen 4305 sayılı kanunla uygulamaya girmiştir. Bu uygulamanın iktisadi olduğu kadar siyasi ve kültürel yönleri de vardır. Vergi miktarının tespiti komisyonlara bırakılırken vergi mükelleflerinin ödemesi gereken vergi borçlarını ödememesi durumunda mallarının haczedilerek icra yolu ile satışı ve buna rağmen yine de vergi borcu ödenmezse mükelleflere borçlarını bedenen çalıştırarak ödetmek amacıyla çalışma kamplarına gönderilmeleri gibi süreçleri kapsamaktaydı. (Aktar, 2006: 135) Bu şartlarla kanunlaşan varlık vergisi Dinar'da uygulamaya çalışılmış ve bu kapsamda varlık vergisinin en ağır yükünü N. Gürcan' a göre üç aile hissetmişti. Bunlar Gürcanlar, Kitişler ve Dedeoğulları idi. Bu üç ailenin her birine 13.500 lira salınmıştı. Sonra gelenlere ise en çok 100 lira. (Gürcan, 2008: 207) (Gürcan, 2005: 116)¹³ Aradaki rakamsal farklılık karşısında N. Gürcan yapılan muameleye "Düşmanlıktı bu..." (Gürcan, 2005: 116) diye tepki göstermekteydi. Onlara göre bu düşmanlıktan sorumlu kişilerde ilçedeki iki CHP'li Nadir Emekli ve Ali Keskin'di.

N. Gürcan ödemek zorunda oldukları vergi miktarının ellerinde bulunan nakit paradan daha fazla olduğunu, ellerinde bulunan depoladıkları malı da paraya çevirmekte sıkıntı çekmeleri üzerine babası Osman Gürcan'ın Aşkale'ye giderek yol yapım ve taş kırım işlerinde çalışmak için hazırlandığı sırada dedesinin evdeki kadınlara ait olan bütün altınları satarak bu vergiyi gecikme faizi ile birlikte ödeyerek babasının Aşkale'ye gitmekten kurtulduğunu ifade etmektedir. N. Gürcan bu olayı aktarırken önemli bir hususa parmak basmış ve Ayhan Aktar'ın bu verginin bir Türkleştirme politikası olarak uygulandığı düşüncesine karşı çıkarcasına (Aktar, 2006:

¹³ N. Gürcan anıları arasında 13.500 liranın 1943 yılı İstanbul'unun Taksiminde bir daire alınacak meblağa denk geldiğini de ayrıca açıklama gereği duymuştur. (Gürcan, 2008: 207); (Gürcan, 2005: 116)

137)¹⁴ “hadi biz Karadenizli ve Laz olduğumuz için azınlık muamelesine tabi tutulmuştuk ama kökten Dinarlı olan öbür iki firmaya neden dokunulmuştu? diye sormaktadır. Ona göre aslında bu sorunun cevabı “kıskançlık ve öç alma hırsı idi.” (Gürcan, 2008: 207)

N. Gürcan’ın anılarında aktardığı bu olay aslında tek parti döneminde uygulanan birçok kanun ve yasanın tamamen uygulayıcılarının insafına terk edilmiş olduğunun ortaya koyulması bakımından oldukça dikkate değer bir örnektir. Bu acı tecrübeden sonra çok partili hayata geçilmesi ile birlikte N. Gürcan’ın dedesi ve babası Demokrat Parti’nin Dinar’da kurulması çalışmalarına hem madden hem de manen katkıda bulunmuşlardır. Bu karar daha varlık vergisi uygulamaları zamanında “bir Çingene parti kursa oraya geçeceğim” şeklinde ifade edilen bir tepkinin sonucuydu. (Gürcan, 2008: 282) Bu olayla ilgili olarak N. Gürcan annesinin ellerini havaya kaldırarak “sebepler olsunlar kebab olsun” diye beddua ettiğini hatırlatmıştır ki, bu beddua Varlık Vergisi’ni yaratan CHP içindi. Annesinin yaptığı bu bedduanın geçerliliği hâlâ sürüyor diye bir not düşmeyi de ihmal etmemiştir. (Gürcan, 2005: 117)

N. Gürcan varlık vergisi sonrasında ticaretle uğraşması nedeni ile devletin atadığı vergi memurlarının bazen işlerini nasıl bir cezalandırma yöntemi veya hizaya sokma aracı olarak kullandıkları ile ilgili yaşadıklarına da ayrıca değinmektedir. Bu hususları “Yokluk Vergisi” ve “Zıtlık Vergisi” adlarıyla anılarına kaydeden N. Gürcan art niyetli devlet görevlilerinin devletle özdeşleşerek nasıl kontrolden çıktığını ortaya koymuştur. (Gürcan, 2005: 119-129)

2.5. *Dinar’da Siyasete Atılan Bir Genç*

N. Gürcan erken bir yaşta siyasete, ailesinin DP’li olmasına rağmen, (Gürcan, 2003: 237)¹⁵ CHP’nin ilçe teşkilatında başlamıştır. Onun siyasete girmesi ise Ankara’ya yaptığı bir gezide Ulus’ta kaldığı Kervan Palas’ta Nihat Erim’le tanışmasından sonra olmuştur. (Gürcan, 2003: 231-242) Bundan sonra Dinar’a dönmüş ve CHP’ye katılarak uzun yıllar siyaset sahnesinde kalmıştır. Kendisinin baba ve dedesinden farklı bir partide siyasete atılmasının

¹⁴ Zira bu konuda Ayhan Aktar bu verginin Türkleştirme politikası kapsamında uygulandığını ve bu çerçevede gayri Türk fakat Müslüman olan Laz, Kürt, Çerkez vs. unsurlarında etkilendiğini ortaya koymaktadır. (Aktar, 2006: 137)

¹⁵ Fuat Köprülü 1946 yılında Dinar’a gelerek ilçede DP’yi örgütlemesini dedesinden istemiş ancak dedesi siyasete bulaşmak istemediği için bir arkadaşını salık vermiş ve bu arkadaş da 1946-1950 yıllarında milletvekilliğine seçilmiştir. N. Gürcan’ın babası ise DP’ye yaptığı ekonomik katkılar dışında siyasete çok katılmamıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Gürcan, 2003: 237)

Dinar'daki bazı kişiler tarafından (Lömlömcüler) şüphe ile karşılandığını ve “Vay kurnaz Lazlar vay! Dede, baba Demokrat Partili, amca CHP'li denge bozulmasın diye çocuklarını CHP'li yaptılar!” denildiğini ifade etmektedir. (Gürcan, 2008: 285) N. Gürcan siyasete atılmasının ardından bazı anılarını 11/05/1966 ile 24/05/1966 yılları arasında Milliyet gazetesinde “İlçe Başkanının Not Defteri” adıyla yayınlamıştır. (Gürcan, 1967: 5)¹⁶ Bu yazı dizisine N. Gürcan siyasete neden girdiği açıklayarak başlamakta ve şunları söylemekteydi: “Ben aslında şair adamdım, gönül adamıydım... Yurdumun uçuruma sürüklendiğini sezdiğim yıllarda kurtarıcılık aşkına çorbada tuzum olsun diye siyasete atıldım.” N. Gürcan bu anılarında Dinar ve çevresinde yaptığı seçim çalışmaları sırasında karşılaştığı ilginç anekdot ve gelişmeleri ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

N. Gürcan'ın siyasal yaşama katılması 1954 genel seçimlerinin hemen öncesine rastlamaktadır. N. Gürcan ilk seçimlerde başarı sağlamak adına Dinar ve çevresindeki köyleri ve kasabaları dolaşarak oy toplamak için yoğun bir çaba içerisinde mücadele ederken CHP ile ilgili olarak kendisine gösterilen tepkileri anılarında şöyle aktarmaktadır: “Bey biz seni severiz emme bu CHP'liler yok mu? Camilere cephaneye doldurdular. Milleti savaşa sokmayıp iğdiş ettiler. Yol vergisi, jandarma dayacağı, yok anasının örekesi derken... anamızı ağlattılar!.. Kendileri yetmediler de bir de seni mi saldırdılar başımıza...” (Gürcan, 2008: 285) (Gürcan, 1966: 5) Bu açıklama Ankara'nın uzağındaki bir taşra kentinde siyaset ve siyasal faaliyetlere karşı halkın zihin dünyasının ortaya koyulması bakımından önemli bir husustur. N. Gürcan her ne kadar kendisi CHP'li bir siyasetçi olarak siyasal yaşamda faaliyet gösterse de aslında babası ve dedesi de benzer görüş ve düşüncelere sahip olup muhalif saflarda yer almaktadırlar. Yapılacak olan bir seçim öncesi babasına sorduğu “oyun nereye” sorusuna karşılık aldığı “Nereye olacak partime.” cevabına ilaveten babası şunları söylemiştir: “Ama bu millet CHP'ye oy vermez be oğlum; aldanıyorsun.” Sözü bu düşüncüyü açıkça ortaya koymaktadır.

Dinar'da uzun yıllar CHP saflarında siyasetle uğraşmasına, oy toplamak için yokluk ve sıkıntı içerisinde köyden köye dolaşmasına rağmen¹⁷

¹⁶ Bu yazı dizisinin dışında 22-29 Ocak 1967 tarihleri arasında yine Milliyet gazetesinde “555 F” adıyla siyasetle ilgili anılarından bazılarını yayınlamıştır. “555 F” nin ortanın solunun gizli çalışma ofislerine verdikleri ad olduğunu herkesin oraya giremediğini ancak koyu olanların girebildiklerini ve bu nedenle de bu ismi verdiği yazı dizisinden anlaşılmaktadır. (Gürcan, 1967: 5)

¹⁷ Bu faaliyetler sırasında oy karşılığı para isteyen seçmenlerden, şu işimiz halledilsin oyumuz kesin size diye söz verip de seçim sonrasında bu sözün tutulmadığının görülmesine kadar ilginç siyasi anılarını N. Gürcan “İlçe Başkanının Not Defteri” adlı yazı dizisinde açıklamıştır.

N. Gürcan siyaseti bırakarak kendisini tamamen edebiyata vermiştir. Bunun nedeni ise şöyle açıklamaktadır: “Bana: ‘Neden politikayı bıraktın’ diye soranlara çok şey söylemişim de şairin şu iki dizesini okumayı unutmuşum:

‘Uğramam bahçelerin semtine

Gülден yandım!’

İşte böyle... Politikaya heveslenen iyi niyetli gençleredir bu şiir. Ben partiye girdiğimde tam 23 yaşındaydım ve yüreğim kuş gibi çırpınıyordu... Ve... Sonra... Düştü... Kırıldı...” (Bulut, 2005: 52)

2.6. *Dinar’da Sanat ve Edebiyat*

N. Gürcan’ın öğrencilik yıllarından itibaren düşkün olduğu edebiyat onun hiç kopamadığı alanlardan birisidir. Daha genç yaşında sağlık sorunları nedeni ile yarıda bırakmak zorunda kaldığı eğitim hayatına inat edebiyat ve şiirden hiç kopamamıştır. Bir taraftan Dinar’da kurdukları un fabrikasının işletilmesinde babasına yardım ederken diğer taraftan da fırsat buldukça büyük şehirlere giderek oradaki sanat ve edebiyat çevrelerine girmeye ve kendini tanıtmaya çalışmıştır. Bu çabaların sonucunda birçok ünlü edebiyatçı ile dostluk derecesine varan yakınlıklar kurmuştur. Yazdığı şiirler de bu süreçte 1952 yılında ancak 8 sayı yayınlanabilen “Kervan” dergisinde yayınlanmıştır. (Gürcan, 2008: 212-213)

N. Gürcan edebiyata olan ilgisinin kendisini getirdiği noktayı Dinar’da bir şiir dergisi çıkarmayı hayal edecek kadar ileri bir noktaya getirdiğini anılarında anlatmaktadır. Bu hayalin peşinde bir matbaa makinasını Isparta’dan beş bin liraya satın alarak Dinar’da ilk matbaayı da kurmuştur. Artık dergi için her şey hazırdır. Daha önceden de dergi çıkaracağını edebiyat çevrelerine ilan ettiği için birçok yazı ve şiirde elinde bulunmaktadır. Böylece bir taraftan matbaacılığı öğrenmiş bir taraftan da 1954’den 1957 yılına kadar yayınlanacak olan “Şairler Yaprağı” adlı şiir dergisini tam 36 sayı yayınlamıştır. (Bulut, 2005: 17-47)¹⁸ Anadolu’nun bir taşra kentinden Türkiye’nin en ünlü edebiyatçılarından şiir ve yazılarının yayımlandığı dikkate değer bir dergiyi uzun bir süre başarıyla devam ettirmiştir. (Pulur, 2004)¹⁹ Dergide şiirleri yayımlanan ünlü edebiyatçılardan

¹⁸ N. Gürcan’ın çıkardığı “Şairler Yaprağı” adlı dergi ile ilgili olarak edebiyat ve sanat dünyasından gelen tepkiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Bulut, 2005: 17-47)

¹⁹ Hasan Pulur, N. Gürcan’ın çıkardığı bu dergide “İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentleri mekân tutan nice şair, nice yazar ve edebiyatçı “Şairler Yaprağı” nda sıraya

bazıları şunlardır: “Orhan Kemal, Tarık Dursun K., Atilla İlhan, Bülent Ecevit, Oktay Rıfat, Fakir Baykurt, Cemal Süreyya, Cahit Külebi, Melih Cevdet Anday, Necati Cumalı, Nurullah Ataç, Can Yücel ve daha birçok önemli isim. (Gürcan, 2008: 217)

Şairler Yaprağı adlı şiir dergisinin yayınlanması sırasında N. Gürcan içinde bulunduğu taşranın küçüklüğünden kaynaklanan bazı sorunlar nedeni ile Can Yücel ile bir dizi polemik yaşamıştır. Bu polemğin sebebi Can Yücel'in yazdığı bir şiirde Dinarlı bir şoförden bahsetmesidir. N. Gürcan şiirdeki “Ahmet” adlı bir şoföre uygunsuz ifadeler atfedilince şiiri yayınlamaz ve bu durum Can Yücel'in ona karşı öfkelenmesini beraberinde getirir. N. Gürcan bu hadiseyi anılarında şöyle anlatır: “Ve ben bir taşra kentinde şiirden, sanattan anlayan üç beş kişinin arasındayım. Kalan nüfus şiir miir bilmiyor... Şiiri bahane ederek, bir geri zekâlının kışkırtmasıyla çenemi dağıtabilirler.” (Gürcan, 2003: 374)

Bu isimleri bir dergide ve üstelik bir taşra dergisinde toplayan N. Gürcan 36. sayıdan itibaren derginin sonlandırılmasını ise tamamen siyasi baskı ile açıklamaktadır. Buna göre polisin dergi çalışmaları sonrası kendisi ve ailesi hakkında araştırma yapması, babasını rahatsız etmiş ve onun “oğlum, biz ticaret yapmaktayız. Sen şu dergi işine bir son ver!” (Gürcan, 2008: 218) sözü üzerine hazırladığı 36. sayıyı yayınlamayarak bu işe son vermiştir. Ancak bu son veriş N. Gürcan'ın edebiyat ve şiirle olan alakasını kesmeye yetmemiştir. O dönemde veya daha sonra üne kavuşacak birçok edebiyatçı ve şair için N. Gürcan'ın varlığı Dinar'a uğramak için bir bahane oluşturmuştur ki, N. Gürcan anılarında bu edebiyatçıları şöyle sıralamaktadır: “Fakir Baykurt, Mahmut Makal, Aşık Veysel, Tarık Dursun K., Metin Erksan, Cemal Süreyya, Özdemir İnce, Yaşar Kemal, Fahir Aksoy, Kemal Tahir...” (Gürcan, 2008: 253-277)²⁰ Özdemir İnce'de “N. Gürcan ve Şairler Yaprağı sayesinde Dinar sadece edebiyatçıların değil, ressamların, sinemacıların, müzisyenlerin Ege bölgesindeki en önemli durak yeriydi.” (İnce, 2016) diyerek bu düşüncüyü doğrulamaktadır.

N. Gürcan'ın anılarında Dinar'da sinema filmi çekimleri konusunda da önemli girişimlerin olduğu görülmekte. Bu çerçevede “Kuyu” filminin 1968'de Dinar'da çekilmesi (Gürcan, 2008: 260)²¹ ve hatta filmcilerin kalması

girmişlerdir diyerek derginin dönemsel popülaritesini ortaya koymaktadır. (Pulur, 2004)

²⁰ İsmi saydığımız ve saymadığımız birçok edebiyatçı ve sanatçı ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Gürcan, 2008: 253-277)

²¹ N. Gürcan bu filmi çekimi sırasında ihtiyaç duyulan iki kuyunun belediye araçları ile Suçikan yakınlarına yapıldığını ancak bunun Belediye Meclis üyelerinden Mustafa

için kiralanmış bir ev nedeni ile bu evin bulunduğu caddeye “Hollywood” caddesi denildiği gibi önemli ayrıntılar anlatılmaktadır. (Gürcan, 2008: 258) Ayrıca N. Gürcan’ın teklifi ile Dinar’da 100 kadar adamıyla ortalığa korku salan eşkıya Koca Mustafa’yı (Gürcan, 2008: 64-74)²² tenkil için gönderilen müfreze kumandanının Dinar’da Ferruh kıza (ilkokul beşinci sınıfa gitmektedir) âşık olması ve onu kaçırmaması sonrası yaşanan hadiselerini anlatan bir filmin çekilmesi sözü de Metin Erksan tarafından verilmiş ancak N. Gürcan bu projeyi senaryolaştıramadığı için bu proje gerçekleştirilememiştir. (Gürcan, 2008: 257) Bu konu ile ilgili olarak N. Gürcan, Hoşçakal Dinar adlı eserinde Ferruh kıza kaçırılan kişinin müfreze komutanı olan teğmen olduğunu söylerken aynı konuda Benim Sevgili Taşram (Gürcan, 2003: 353-354) adlı eserinde ise kıza kaçırılan kişinin Osman Kitiş Bey’in oğlu Ali Bey olduğunu söylemektedir. Görüldüğü üzere bu konuda bir karışıklık söz konusudur.

Yine anılarında N. Gürcan, Dinar’da yürütülen sanatsal faaliyetlerden biri olarak tiyatrodan bahsetmekte ancak bunun da onun tabiri ile “Lömlömcülerin” olumsuz yaklaşımı ve dedikoduları nedeni ile sona ermek zorunda kaldığını aktarmaktadır. N. Gürcan’ın bahsettiği tiyatroyu Dinar’a getiren kişi o dönemde halk arasında “Sinemacı Haydar” olarak bilinmektedir. Bu kişi Dinar’da kaldığı süre zarfında nerede ise ayda bir tiyatro oyununu sahnelemiş ve hatta bu dönemde Dinar’da tiyatro oyununda bayan rolünü oynayacak kişi bulma zorluğu nedeni ile N. Gürcan zaman zaman bayan rolünü oynadığını ifade etmektedir. (Gürcan, 2008: 102-104)

N. Gürcan’ın anılarında aktardığı edebiyat dünyası ile ilgili dikkate değer ayrıntılardan birisi de Yaşar Kemal tarafından kaleme alınan “İnce Memet” adlı tefrika ile ilgilidir. Afyon’da uzun yıllar gazetecilik yapan Muzaffer Görktan, N. Gürcan’a gelerek adı geçen romanın kahramanının Dinar’da eşkıyalık yapan Koca Mustafa ve onun kızını “İnce Memet” olduğunu ifade etmiştir. M. Görktan özellikle romanın dördüncü baskısında geçen “Dinar’ın sıra sıra söğüdü, Ben geçerken yapraklığı böğüdü, Deveciler küçük idi büyüdü, Eyvah İnce Memet yaktın sen beni” türküsünü fikrinin

Dedeoğlu tarafından halkın parası sinemacılar için harcandığı gerekçesi ile “Nedret abi, bir komünist rejisörü ilçemize getirip film çekilmesine yardımcı oldunuz. Bu yetmiyormuş gibi başkanı da etkileyerek, belde halkının vergilerini harcatarak Suçkan’da kuyular yaptırınız...” şeklinde eleştirildiğini de ifade etmektedir. (Gürcan, 2008: 260)

²² N. Gürcan, Dinar ve etrafında korku salan Saçlı Koca Mustafa ve arkadaşları adına yakılan türkülerden de bahsetmekte ve 1950’li yıllarda köylerde katıldığı düğün ve seçim çalışmalarında hemen eşkıya Koca Mustafa’ya yakılan türkülerin çalındığını söylemektedir. Bu nedenle de Dinar ve çevresinde eşkıya Koca Mustafa ile ilgili olarak yakılan türkülerini bir araya getirmiştir. Yaklaşık olarak bir araya getirilen türküler 350 dizedir. (Gürcan, 2008: 64-74)

doğruluğuna delil olarak aktarmaktadır. Ancak N. Gürcan daha edebiyata yeni giren birisi olarak Yaşar Kemal'le İnce Memet'in nereli olduğu ile ilgili bir tartışmaya girmek istememiştir. Yaşar Kemal'in kahramanının Çukurova'da yaşadığı şeklinde ki beyanlarını da dikkate alarak daha fazla bu konu üzerine düşmediğini ifade etmektedir. (Gürcan, 2003: 353-354; Gürcan, 2008: 364)

N. Gürcan'ın Dinar'a dair verdiği önemli ayrıntılardan birisi de ilçede bulunan Belediye nikâh salonunda düzenlenen şiir geceleri ile ilgilidir. N. Gürcan bu şiir gecelerinden birisine katılan Fakir Baykurt'un bile şaşırıldığını vaktin gece yarısı olmasına rağmen halkın “Gitmeyin devam edin, n'olur” (Gürcan, 2003: 495) diyecek kadar etkilendiklerini dile getirmektedir. N. Gürcan bu konuda bir tarih vermese de Dinar gibi küçük bir yerleşmede şiir gecesinin düzenlenmesi şehrin dokusu ve ruhu adına her hâlde yadsınmaz değerinde bir hadisedir. Tabii ki, bu hadisede N. Gürcan isminin bulunmasının olayın gelişimini doğrudan etkilediği de unutulmamalıdır.

2.7. *Dinar'da Eşkîya Hadiseleri ve Asayiş*

N. Gürcan, Dinar ve çevresinde yaşanan eşkıya hadiseleri karşısında “Benim güzel ilçem suyundan mı, havasından mı bilmem zaman zaman efeler ve eşkıyalar üretmiştir.” (Gürcan, 2003: 353) diyerek eşkıya hadiselerinin Dinar ve çevresinde ara ara yaşandığını vurgulamıştır. N. Gürcan anılarında bazı eşkıyaları ve yaptıkları işleri anlatarak unutulmaya yüz tutmuş isimleri kayda geçirerek unutulmalarına engel olmaya çalışmıştır. Ona göre bilinen ilk eşkıya 1904 yılında Alacaatlı köyünden Eğri Mehmet adında birisidir. Diğeri ve beklide en ünlüsü Dinar'ın Gökçek köyünden olan ve 1919 yılında asker firarisi olarak dağa çıkan Koca Mustafa'dır. Koca Mustafa ve etrafına topladığı yüz kadar adamı uzun bir süre Dinar, Isparta, Burdur, Afyon çevrelerinde 1925 yılında öldürülene kadar birçok asayişsizlik olayına karışmıştır. Bunlar içerisinde soygun, köy basma, fidye amaçlı adam kaçıрма, hatta Dinar'ı dahi basma gibi dikkate değer birçok suç mevcuttur.

Koca Mustafa, N. Gürcan'ın dedesi Niyazi Bey'i Dinar'da kaymakam vekilliği yaptığı dönemde öldüreceğine dair haber salmıştır. Aile ise eşkıyanın evi basmasından korkup Niyazi Bey'i eve yakın bir köprünün altındaki sandukada yanına biraz ekmek ve su vererek saklamıştır. Bu hadiseler dikkate alındığında Millî Mücadele döneminin hemen akabinde ülkede yaşanan asayiş sorunlarının küçümsenemeyecek kadar dikkate değer bir hadise olduğu göz ardı edilmemelidir.

N. Gürcan'ın anılarında yer alan önemli ayrıntılardan birisi de aslen Gökçekli olan Ala Bayram isimli bir kişinin oğlu ile birlikte kendi köylülerini pusuya düşürüp soyduktan sonra öldürmeleri hadisesinden sonra

yakalanmasıdır. Ala Bayram önce suçu oğluna atmaya çalışmış ancak oğlunun da itirafı ile suçluluğu tespit edilerek idama mahkûm edilmiştir. Ala Bayram verilen karar mucibince 1958 yılının soğuk bir Şubat ayında şehir meydanındaki bir darağacında asılarak cezasını çekmiştir. N. Gürcan ise yazısı güzel olduğu gerekçesiyle idam hükmünü yazmakla görevlendirilmiştir. Bu, ilçede gerçekleşen son idam vakası olarak ifade edilmektedir. Ala Bayram sabaha karşı idam edildikten sonra hemen cenazesi indirilmeyerek bekli de görmeyenler de görsün de ibret alsın duygusuyla bekletilirken iki atlı arabasıyla Ala Bayram'ın karısı meydana gelir. Arabayı cenazeye yaklaştırır ve elindeki bıçakla yağlı urganı kesmeye çalışır ip soğuktan donduğu için zor kesilir. Tam cenaze düşeceği sırada kadın cenazeye bedenini dayayarak cesedi arabaya indirir. Sonra arabaya binen kadın yola çıkarken orada nöbet bekleyen askerle bir şeyler konuşur ve gider. İzleyenler merakla hemen askere koşup ne konuştuklarını sorar. Asker kadının kendisinden soğuk su istediğini ancak ben de nöbetteyim veremem dediğini belirtir. Bunun üzerine “onun nöbetini mevlâm tutuyor gayri.. İhıcık daş olmuş, kepenegın altında yatıyor ...” dedi diyerek olayı anlatır. Bu olayla ilgili olarak N. Gürcan bazı dizeler kaleme almıştır. Bunlardan biri şöyledir: “Saatte geceyi devirmişti öbür güne/ Çakmaya başladılar sehpayı üç kişi/ Tam meydanın ortasına/ O karanlık ve sessizlikte/ Çekiçlerin yankılanıp geri dönen sesi/Taka tak... taka tak... taka tak.../ Sanki Ala Bayram değil tüm ilçe asılacak!” (Gürcan, 2005: 161-171)

2.8. 1995 Dinar Depremi

Şehrin dışından gelen bir aileye mensup olmasına rağmen Dinar'ı bir Dinarlı kadar benimsemiş ve tabiri caiz ise Dinarlılaşmış birisidir N. Gürcan. Bu düşüncenin doğruluğunu anlamak için Dinar'ın yaşadığı 1995 yılındaki deprem ile ilgili olarak kaleme aldığı duygu ve düşüncelerini okumak yeterlidir. Bu duygu ve düşüncelerin dışında da deprem sonrasında başka bir şehre rahatlıkla gidebilecek imkânlarla sahip olmasına rağmen aylarca bir konteyner içerisinde yaşayarak şehir halkını yalnız bırakmayarak göstermiştir. N. Gürcan'a göre yaşanan deprem şehrin sahip olduğu ruhun kaybolmasındaki birinci sebeptir. İkinci sebep ise deprem sonrasında şehrin yeniden imarı çerçevesinde yapılan hatalardır ki bu hatalar telafisi imkânsız sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Şehrin ruhu derken N. Gürcan geçmiş dönemleri mimari anlamda yaşatan ev ve binaları kastederek bu ruhun iki aşamada yok olduğunu düşünmektedir.

N. Gürcan deprem sonrasında yapılan birçok şeye karşı kızgın ve hatta zaman zaman da öfkelidir. Onu kızdıran şeylerden birisi Dinarlı makam ve mevki sahiplerinin Dinar için depremden sora hiçbir şey yapmamaları onun ifadesi ile “...ilçenin büyük yarasına merhem olacak hiçbir davranışta

bulunmamaları” (Gürcan, 2003: 473) idi. Zira bu çerçevede N. Gürcan dönemin politikacıları ve bakanlarını anılarında isim isim belirterek şehre karşı yapılan vefasızlıkları ortaya koymaktadır. Deprem sadece beraberinde getirdiği yıkımla değil ayrılıkla da Gürcanlar ailesini etkilemişti. Depremden sonra artık Gürcanlar ailesi arkalarında birçok anıyı bırakarak Dinar'dan ayrılmışlar ancak içlerindeki Dinar sevgisi ve özlemini her zaman hissetmişlerdir.

Sonuç

Bu çalışmamızda Dinar depreminden bir süre sonra ailesi ile birlikte İzmir'e yerleşen N. Gürcan'ın Dinar'a veda etmesinin ardından sılada kaleme aldığı anıları ile ilgili olarak dikkatimizi çeken ayrıntılardan bazılarını ortaya koymaya çalıştık. Bu ayrıntılar bir taşra şehrinin geçmişte ifa ettiği rolleri ve bunları yerine getiren insanların hâl ve tavırlarını ortaya koymaktadır. N. Gürcan'ın hatıralarında anlatılan Dinar'ın hem edebiyat hem sanat hem de ekonomik alanda yadsınamayacak kadar önemli bir konuma sahip olduğu rahatlıkla gözlenebilmektedir. Ayrıca N. Gürcan'ın hatıraları şehrin dokusunun anlaşılması adına da önemli katkılar sağlamakta ve bugün şehirde yaşayan farklı etnik kimliğe sahip insanların şehirdeki varlıklarının tarihsel temellerini de ortaya koymaktadır. Burada dikkati çeken önemli hususlardan birisi ise bu farklı etnik kimliğe sahip insanların Dinar'da çeşitli hor görülme veya zaman zaman ötekileştirilme hadiselerine muhatap olsalar da genel olarak şehrin yerli halkının toplumsal kabul ve hoşgörüsü ile karşılaştıklarının anlaşılmasıdır. Buna karşılıklıta şehre dışarıdan gelen farklı kültür ve etnik sınıflara ait insanların Dinarlılaşmış olduklarını ve bu şehrin bir insanı olduklarını canı gönülden kabul ettiklerini rahatlıkla söyleyebiliriz.

N. Gürcan'ın anıları dikkate alındığında özellikle kent tarihçiliğinde hatıra ve hatıratın ne kadar büyük bir öneme sahip oldukları da rahatlıkla anlaşılacaktır. Zira yukarıda da izah ettiğimiz üzere Dinar gibi küçük taşra kentleri ile ilgili olarak hatıralar kaleme alınmazsa geçmişe dair birçok ayrıntı zamanla yok olacak ve bu durum da şehrin, geçmişinden bihaber köksüz bir varlık hâline gelmesine neden olacaktır. Bunun olmaması adına Dinar'da yaşayan ve geçmişe dair bir not düşmek isteyen şehir halkından kişilerin hatıralarını kaleme almalarını beklemek ve bu konuda özendirici çalışmalar yapmak oldukça faydalı olacaktır diye düşünmekteyiz.

Kaynakça

Aktar, A. 2006. *Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Atalar, M. 1980. Şer'iyye Mahkemelerine Dair Kısa Bir Tarihçe. *İslami İlimler Enstitüsü Dergisi*, S.4, 303-328.

Atıf Hüseyin Bey. 2010. *Sultan II. Abdülhamid'in Sürgün Günleri*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Birinci, A. 2012. *Tarihin Hududunda Hatırat Kitapları, Matbuat Yasakları ve Arşiv Meseleleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Bulut, D. 2005. *Nedret Gürcan Hayatı, Sanatı ve Eserleri*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Ün. Sos. Bil. Enst. Türk Dili ve Edeb. Ana. Bil. Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Cündioğlu, D. 2008. *Arka Sokakların Tarihi*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Gürcan, N. 1966.05.20. İlçe Başkanının Not Defteri, Camileri Boşaltıp Cephane Koyan Kim. *Milliyet*, 5.

Gürcan, N. 1967.01.24. 555F. *Milliyet*, 5.

Gürcan, N. 2003. *Benim Sevgili Taşram*, İstanbul: Dünya Aktüel Yayınları.

Gürcan, N. 2005. *Yaşanmış Taşra Öyküleri Benim Sevgili Taşram II*, İstanbul: Dünya Aktüel Yayınları.

Gürcan, N. 2008. *Hoşçakal Dinar*, İstanbul.

İnce, Ö. 2016.03.18. *Nedret Gürcan'ın Koşça Kal Dinar'ı*. <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=11006414&yazarid=72>: <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr> adresinden alındı

Kara, İ. 1998. *Amel Defteri*, İstanbul: Dergah Yayınları.

Koçak, C. 2012. *Geçmiş Ayrıntıda Saklıdır*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Koçak, Ö. 2018.04.10. Afyonkarahisar İli ve İlçelerinde Yüzey Araştırmaları

<http://www.ttk.gov.tr/wp-content/uploads/2016/11/6-Afyon.pdf>

Lowry, H. W. 1991. *Büyükelçi Morgenthau'nun Öyküsünün Perde Arkası*. İstanbul.

Okay, O. 1997. Hatırat, *İslam Ansiklopedisi*, 445-449.

Pulur, H. 2004, 01 11. *Benim Sevgili Taşram (x)*. <http://www.milliyet.com.tr/2004/01/11/yazar/pulur.html> adresinden alındı

Tekin, M. 2009. *Dinar Yazıları*. İskenderun.

Ziya Şakir, 2011. *Sultan Hamid'in Son Günleri*, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.